

AZ ECHINOXRÓL – FÉL SZÁZAD MÚLTÁN

Hogyan is kezdődött?

■ Az egyetemen III. éves angol–magyar szakos hallgató voltam 1969 januárjában, amikor a számomra ismeretlen Rostás Zoltán megkeresett egy órák közti szünetben, s bemutatkozott, hogy ő IV. éves filozófia szakos hallgató, s a most indult *Echinox* című diáklap főszerkesztő-helyettese, maga mellé munkatársat keres a magyar oldalak szerkesztésére. Elvállalom-e a feladatot? Hirtelenjében azt sem tudtam felfogni, hogy miről is van szó. Rákérdeztem, hogy miért éppen engem választott. Mondta, hogy a magyar irodalom tanszéken érdeklődött, s Láng Gusztáv adjunktus vetette fel nevem, mert olvasta néhány akkoriban megjelent ismertetésem. Ez legalábbis azt bizonyította, hogy tudok írni. Azzal mentegetőztem, hogy semmilyen szerkesztői tapasztalatom sincs. Ajánlottam, hogy forduljon a felsőbb éves tiszta magyar szakosokhoz, mert ők tanulnak újságírást Balogh Edgár óráin. Zoli rám hagyta a döntést: gondolkozzam néhány napig. Vagy két nap múlva kezdtem tisztábban látni a helyzetet. Két felsőbb éves magyar szakos, nevükre már nem emlékszem, szintén szünetben mellém szegődött, s arról beszélt, hogy ők már próbáltak egy tiszta magyar nyelvű diáklapot indítani, de azt nem engedélyezték, ahelyett lesz az *Echinox*nak magyar része is. Ők ebbe a közösködésbe nem mentek bele, én se vállalom.

Tényleg hallottam valamit rebesgetni a magyar szakosok között, hogy indulna egy *Új Hajtás* című diáklap. Talán már a szerkesztősége is összeállt. Az csak rendre vált világossá előttem, hogy az egész előzménye egy 1968 szeptemberében kelt diákszövetségi és tanügy-minisztériumi határozat, mely lehetővé tette diáklapok indítását. Ezt diákszövetségi vonalon tették közzé. S ennek nyomán a „filológia” román diákjainak az önképzőköre, az *Echinox* kérte az egyetem vezetését egy hasonló című diáklap engedélyezésére. Minden bizonnyal, párhuzamosan próbálták a magyar diáklapot is indítani. Az egyetem vezetősége – a diákszövetséggel egyetértésben – hozta azt a döntést, hogy egyetlen lapot engedélyez, de az az egyetem jellegének megfelelően tartalmazzon magyar és német anyagot is. Végül az oldalszámot 24-ben határozták meg, ebből 3 magyar, 1 német nyelvű lehetett. A 12 tagú szerkesztőbizottság magját az *Echinox* kör tagjai adták, s diákszövetségi vonalon főszerkesztő-helyettesnek Rostás Zoltánt nevezték ki, mint aki a filozófiai anyagért és a magyar oldalakért felel. Ugyancsak így került mellé egy angol–román szakos magyar szerkesztő, aki azonban – román iskola abszolvensé lévén – nem tudta a tulajdonképpeni szerkesztői aprómunkát vállalni. Ezért indult el Zoli olyan munkatársat keresni, aki a szövegeket gondozza és a magyar filológus diákokat is képviselje a szerkesztőségben. Néhány napig csak tépelődtem. Zoli döntésemet kérdezve elmondta, hogy ő maga is Jordáky Lajostól, a köztestületben álló tanártól, szerkesztőtől érdeklődött, hogy vállalja-e a feladatot, s Jordáky azt mondta neki: ha van egy tenyérynyi nyomtatható felület, azt is telle kell írni. Ez engem is meggyőzött, mert akkoriban egészen más jelentősége

volt a kinyomtatott szónak. (Gondoljunk csak arra, hogy még az írógépeket is nyilvánartotta és ellenőrizte a rendőrség!)

A szerkesztőségben

■ Zoli kétségtelenül bizalmat keltő és biztató fellépése hozzájárult a döntésem meghozatalához. Egy teljesen új világ nyílt meg előttem. Akkoriban már megjelent az *Echinox* első száma, magyar részében egy kétoldalas filozófiai tanulmánnyal, négy verssel és egy prózai írással. Ezt is nehezen sikerült összegyűjteni. A második számba már csak a szépirodalmi anyagból futotta egy oldalt kitevő három versre és egy prózai írásra. Nem volt idő a kiegészítésre, mert a számot adták a nyomdába. Tulajdonképpen csak a harmadik szám tükrözi az én munkámat is. Zoli elvitt az *Echinox* szerkesztőségének a Farkas utca szegletén lévő bolthajtásos emeleti helyiségébe egyik délben. Nagy dohányfüstben üléseztek. Néhány taggal keztem fogtam. A sok vitázó között Ion Pop, ahogy többnyire nevezték, Jean próbált rendet teremteni időnként a „Legyünk már komolyak!” felszólítással. Amire újra a tényleges szerkesztési kérdések kerültek előtérbe. Zolitól tudtam meg, hogy először csak diákokból állott a szerkesztőség, Eugen Uricaru volt a főszerkesztő. De aztán az első szám folyamán meggyűlt a bajuk a cenzúrával, úgyhogy az egyetem vezetősége jónak látta egy tanszemélyzeti tagot a szerkesztőség élére állítani. Jean a román irodalmi tanszéken volt tanársegéd, de egyben költő is, s egy percig sem viszonyult főnként a szerkesztőtársakhoz. Mindenkivel tegeződött. Velem is, bár sokáig nem mertem visszategezni. A szerkesztőség kulcsát jóformán bárki elkérhette a portástól, s így szinte reggeltől estig volt ott élet. Egyesek ott írtak – a rozoga írógépen. Mások délfelé társalogni jártak oda. S volt telefon is – az egyetemi központhoz kapcsolva –, ami akkoriban nagy kiváltságnak számított.

Rövidesen kialakult Rostás Zolival a munkamegosztásunk. Többnyire ő képviselte a magyar oldalakat a szerkesztőségi üléseken, tőle tudtam meg, hogy a következő számnak mikor van a leadási határideje, s azt is, hány oldalunk lesz. A központi épületben ő gyűjtötte az anyagot, a filológián én. Aztán a szövegekkel nekem kellett gazdálkodni. Óriási lépéshátrányban voltunk a román szerkesztőkhöz viszonyítva. Mögöttük egy jól működő kör állott számos taggal, néhányan már ismert költőnek, esszéistának számítottak. Lapjuk azonban az egész kolozsvári sajtóban új színfoltot jelentett: az 1960-as évek végének politikai nyitását kihasználó új nemzedék indult, egy másként gondolkodó generáció. Nekik volt bőven kéziratuk. Mi, magyar szerkesztők eleve szerény közösségre támaszkodhattunk. A központi épületben a filozófián évfolyamonként három-négy diák alkotta a magyar csoportot. Alig többen voltak a történészhallgatók. Még a defektológus-pszichológusok között akadtak magyarok. S nyilván közülük csak néhányan írogattak. Az alapot a filológusok szolgáltatták: itt évfolyamonként volt 15-20 magyar főszakos és 10-15 mellékszakos, akik azonban korántsem ontották a cikkeket. Ténylegesen csak a Gaál Gábor Körre számíthattunk. Ez minden pénteken este ülésezett, s a magyar tollforgató fiatalok itt mutatkoztak be, az itteni vita során tudták meg, hogy jók-e írásaik. A szépirodalmi anyagot a kör tagjaitól kértük el. Nehézséget jelentett, hogy a már kissé „befutottak” verseit az *Iffjúmunkás* vagy a helyi napilap, az *Igazság* is közölte, s ott ráadásul honoráriumot kaptak. Az *Új Hajtás* tervezői-szerkesztői jó ideig nem adtak semmilyen írást az *Echinox*nak.

A begyűjtött írásokat aztán nekem kellett „tisztába tenni”, néha még le is gépelni. Bizony még a magyar szakosok sem tudtak jól fogalmazni, helyesen írni. Volt egy-egy tanulmány, amin egy napot dolgozott az ember, hogy nyomdaképesé tegye. Nem nagyon volt miből válogatni. Ráadásul mindig pótanyagról is kellett gondoskodnunk: ha a cenzúra egy-egy cikket elutasított, azt rögtön pótolni kellett. A román részben néha több oldalra terjedő esszét, interjúkat, versösszeállításokat közöltek. Nekünk a három oldalt be kellett osztani. Nem tartottam szerencsésnek, ha a három oldalon három hosszú szöveg jelent meg. Rovatokat indítottam (Írókról, Anyanyelvünk), Krónika címmel rendszeres beszámolókat közöltem a Gaál Gábor Kör munkájáról. De az akkori rendszeresen megtartott Diáktavaszi fesztiválok előadásait is igyekeztem kritikailag ismertetni. Úgy tartottam, hogy a diáklapnak tükröznie kell a diákélet eseményeit. Csakhogy a lapszámok elég nagy késéssel jelentek meg, sokszor két hónap is eltelt, mire a diákok kezébe jutottak. Így is, aki átlapozza az *Echinox* akkori évfolyamait, valamilyes fogalmat alkothat a magyar diákéletről.

A magyar szerkesztők fölé is kineveztek tanárirányítókat. Eleinte Láng Gusztáv, utóbb Antal Árpád töltötte be ezt a szerepet: legfeljebb tanácsokat adtak, de a konkrét szerkesztői munkába nem szóltak bele. A két magyar szerkesztő lényegében függetlenül dönthetett egy-egy szöveg közléséről. Az elutasítás esetén mindig magyarázattal is szolgáltunk. Viszont a megjelent írások tartalmáért is feleltünk, ha például a cenzúra akadékoskodott. Ilyenkor a román szerkesztőtársak igen megértőnek bizonyultak. Tulajdonképpen ők sem szóltak bele munkánkba. A szempont az volt, hogy határidőre meglegyen a szám anyaga. Ők is rendszerint késésben voltak. Ha nem tudtunk volna elég anyagot biztosítani, csökkent volna a magyar oldalak száma.

Rostás Zoltán 1970 nyarán befejezte tanulmányait, s Bukarestben helyezkedett el a televíziónál. Így kapcsolata a lappal egyszerűen megszakadt. Az ő szerepkörét is át kellett vennem, s néhány számot teljesen egyedül szerkesztettem. 1970 végén a lapban addig is közlő Tamás Gáspár Miklós filozófus hallgató került a magyar főszerkesztő-helyettesi tisztségbe. Jól írt magyarul és románul is. Több ötlettel állt elő, rovatok indítását javasolta (pl. Kis Hermeneutika). Azonban a román nyelvű filozófiai anyag is az ő hatáskörébe került, s e téren egy cikk körül meggyűlt a baja a cenzúrával és a szerkesztőséggel is. Úgyhogy egyszerűen otthagya az *Echinox*-ot. Bár a neve a tanév végéig szerepelt, sem anyagot nem adott, se a szerkesztésben nem vett részt. Megint egyedül maradtam. Két munkatárs, Szász László és Németi Rudolf volt időnként segítségemre. 1971 nyarán én is befejeztem egyetemi tanulmányaimat, de szerencsémre Kolozsvárt, a szerkesztőség szomszédságában lévő iskolában kaptam katedrát. Így nem esett nehezemre még 1972 januárjáig folytatni a számok összeállítását, s közben fokozatosan átadtam a szerkesztést a két évvel alattam járó magyar-német szakos Németi Rudolfnak, aki aztán főszerkesztő-helyettesi besorolást kapott. Maga mellé vette a lélektan szakos Cselényi Lászlót szerkesztőnek.

Szerkesztői munkámat az *Echinox* három évfolyama tükrözi, az I. évfolyam 2. számától a IV. évfolyam 1. számáig. Ezalatt a diákélet jóformán minden eseményén megjelentem, ahol csak lehetett, munkatársat próbáltam megnyerni. Beszámolókat, kritikákat kértem, tanulmányírókat hívtam munkatársul. Elmondhatom, hogy a lapszámokat mindig határidőre összeállítottam, s a megadott terjedelmet is kitöltöttem. Persze az utókor felteszi a kérdést, hogy mennyire színvonalas a közölt anyag. Kétségtelenül nem versenyezhet a román oldalakéval. Nagyrészt egyedül dolgoztam, nem állott mögöttem egy cso-

portosulás, írói kör. A Bretter-tanítványok Diotima-köre csak 1971 tavaszán indult be. Filozofikus esszéíró nemzedékük pár év múlva ért be. A Gaál Gábor Körnek sem voltak a legjobb évei az 1970 körüli esztendőök. Mégis az egykori munkatársak közül többen utóbb országos hírnévre tettek szert, mások a szellemi élet közkatonaí sorában szereztek megbecsülést. S jó néhányan vannak, akik elvesztek, eltűntek az irodalmi-művelődési életből.

A munkatársak

■ Mindenekelőtt az írókat-költőket érdemes számba vennünk. Mondhatni ketten voltak az első számtól kezdve „házi költőink”: Irinyi Kiss Ferenc és Balla Zsófia. Irinyi Kiss Ferenc (1947) magyar szakos volt, a Gaál Gábor Körben költőként vezető szerepet játszott. Az *Echinox* könyvsorozatában megjelent egyetlen magyar kötetet (*A fegyverkovács beszéde*, 1971) az ő verseiből állítottuk össze. Sajnos ez maradt az első és utolsó kötete. Szatmárra került, s ott szerkesztői munkát folytatott. Balla Zsófia (1949) mint zeneakadémiai hallgató és a Gaál Gábor Kör tagja lett munkatárs. Több tucat kötetet jelent meg, románra és németre is lefordították verseit. Az 1990-es évektől Magyarországon él. Neve bekerült az irodalomtörténetbe. Az *Echinox*ban közöl Papp Tibor (1944–2011) zongoratanár és Kiss András (1950) biológus is verseket. Adonyi Nagy Mária (1951–2015) szintén a lap hasábjain jelentkezett, de két kötet vers után a szerkesztői munka teljesen lekötötte. Élete végén Magyarországra telepedett. A korszak induló költői közül kétségtelenül Markó Béla (1951) vitte a legtöbbre. Főszerkesztő és országos politikus lett. Kötetek sora viseli címlapján nevét. Itt kell megemlékezni Németi Rudolfról (1948–2016) is. Elsősorban költőként került a munkatársak közé, de ő vezette a Gaál Gábor Kör eseményeiről beszámoló Krónika rovatot is. Megbízható munkatárs volt. Az egyetem elvégzése után a Kriterion Könyvkiadónál lett szerkesztő. Majd Magyarországra telepedve különböző szerkesztőségekben dolgozott. Verseiből két kötetre futotta. Rajtuk kívül László György (1946) maradt még irodalmi pályán. Felbukkan több mint tíz további név, akik egyszer-kétszer közöltek verset, de további pályájukról még az internet sem tud.

A házi novellistánk Kozma Mária (1948) volt. Az első számtól kezdve közölt, néhányszor verset is. Utóbb könyvtáros, majd kiadói szerkesztő lett Csíkszeredában. Több mint húsz próza- és gyermekkötet szerzője. Soltész József (1945–2006) a másik sokoldalú tehetség. Verseket is írt, de elsősorban humoreszkjeivel aratott sikert. A nyolcvanas évekig nyolc kötete jelent meg, de utána felhagyott az irodalommal. Szülővárosában, Szatmárnémetiben gazdasági téren érvényesült. Kovács Katalin (1947) és Máthé Éva (1948) indult még a lap hasábjain, az egyikük tanári, a másikuk riporter pályán érvényesült. A Kolozsvárt kezdő színész, Kincses Elemér (1946), utóbb jó nevű dráma- és regényíró, valamint a filológia után politológiában szakosodó Bíró Béla (1947) is szerepel egy-egy novellával. Négy szerző további munkásságának nincs nyoma.

Műfordítóink jóformán csak egyetlen egy volt: Bán Péter (1946–2006). Románból, oroszból, örményből, grúzából, litvánból ültetett át verseket. Tanári kinevezése után még Hargita megyéből is küldött fordításokat. Egy alkalommal Oláh János is fordított románból. Szorgalmas munkatárs volt, verseket, alkalmi cikkeket is írt.

A filozófia-lélektan szakcsoportnál sajnos Rostás Zoltán (1946) nevét hiába keressük. Csak románul közölt. A filozófus diákok sorából Huszár Vilmos

ír néhány tanulmányt. Utóbb németesített Holczhauser családnévvel Németországban lesz politológus. A II. évfolyamban szinte rendszeresen közöl Tamás Gáspár Miklós (1948), aki aztán Magyarországra áttelepelve ott visszahangos politikai és filozófusi pályát fut meg, vagy tíz kötet szerzője. A tanárok sorából is közreműködnek e témakörben: Huszár Andor, Bretter György, Máté Gábor (Gavril) és Tóth Sándor. A lélektant egyedül Szilágyi Éva gyógy-pedagógus hallgató műveli.

Az irodalomtörténet terén alulírotton kívül Cseke Péter (1945), a későbbi lapszerkesztő, egyetemi tanár, a máskülönben filozófiát tanuló Molnár Gusztáv (1948), utóbb magyarországi jeles politológus és a néprajz területén tekintéllyé érő, korán elhunyt Demény István Pál (1949–2000) tevékenykedik. Alkalmilag Morvay Pál (1947), Túrós Endre (1949), Kádár Boglárka, Mihálykó Mária, Molnár Judit, Kardos Adrienne és Szász László (1950) írásai is feltűnnek. Kardos és Szász a szerkesztőnek állandó munkatársai. Kardos Adrienne szüleivel még akkoriban kivándorolt Amerikába. E tárgykörben sikerült a magyar irodalmi tanszék néhány tanárától is egy-egy cikket kapni: Jancsó Elemér, Sóni Pál, Szendrey Júlia, Láng Gusztáv, Kozma Dezső.

A nyelvészetet inkább a nyelvművelő írások képviselik. A leginkább erre szakosodó diák ekkoriban Szilágyi Sándor (1948), aki utóbb kiadói szerkesztő, majd nyelvészprofesszor lesz. Mellette alkalmilag Demény István Pál, Bajkó István, Finta Ella ír e témakörben. A tanárok sorából Teiszler Pál, Vőő István, Péntek János, Gyimesi Éva szerepel egy-egy írással.

A történelem szinte hiánycikknek számít a magyar oldalakon. Ennek fő oka, hogy akkoriban magyar vonatkozású történelmi eseményekről alig lehetett írni, vagy nehéz volt úgy írni, hogy az ne akadjon fenn a cenzúrán. Kun László és Pászka Imre írt ide sorolható cikkeket. Az igazán történésszé érő munkatárs, Spielmann Mihály (1947) kerülte szakmáját. Igen sokoldalú lévén Sebestyén Mihály névvel közölt verseket. Olvashatunk tőle művészettörténetet és útleírást. Édesapjával, Spielmann József orvostörténész professzossal készített interjú is megjelent.

A művészeti vonatkozású írások közül Papp Tibor és Fórika Bálint Éva a zene rejtelseit, Csutak Magda és Csörtán Ferenc az építészet titkait világitotta meg. A filmművészetnek Kovács Gábor volt a következetes ismertetője, de Mihálykó Máriát, a lelkes amatőr színjátószt is foglalkoztatta e téma. Cselényi László (1951), a másik lelkes diákszínjátószt a korabeli sajtóban folyó színházvitához szól hozzá. (Cselényi aztán 1983-ban kitelepszik Magyarországra, s ott rendezőként eljut a Duna TV elnöki székéig.) Szabó Gyula (1951), a Kriterion Könyvkiadó későbbi igazgatója a népi színjátszásról cikkeznek.

Útleírást alig olvashatunk, mert akkoriban nagyon kevés magyar fiatal jutott útlevéhez. Spielmann Mihály a londoni panoptikumról, Gergely Piroska tanárnő pedig finnországi élményeiről ír.

Színházi és könyvkritikát alkalmilag többen is írtunk. Az eddig említetteken kívül Szabó Zsolt (1946) irodalomtörténész-szerkesztő és Barabás László (1947) későbbi néprajzkutató neve érdemel említést. Mindketten a felsőoktatásba is bekerültek. A publicisztika, a híryanagy feldolgozása terén az eddig említettek jó része egy-két írással szerepel. Érdekességként említjük, hogy Sóni Pál egyetemi tanár, korábbi újságíró is rendelkezésünkre bocsájtott ilyen írást.

Az *Echinox* szerkesztősége néha felsőbb rendeletre, néha saját kezdeményezésből tematikus számokat hozott ki. Ezek közül kínosak voltak a „nagy” események, évfordulók: Lenin 100. születésnapja, a KISZ-kongresszus vagy a Román Kommunista Párt alapításának 50. évfordulója, meg augusztus 23., a

„felszabadulás” ünnepnapja. Ilyenkor az első egy-két oldal a kötelező dicsőhimnuszokat zengte. Néha azonban a magyar oldalakra is kiterjedt a kényser: kellett egy-egy féloldalas vezércikket írni a témában. Nem volt könnyű feladat! Szinte lehetetlen volt embert találni ilyen szöveg írására. Akadtak aztán más közös témák is, amikor a lapszámot annak jegyében szerkesztették. Ezekhez nem volt kötelező csatlakozni. Például az 1970. szeptemberi szám Hegel születésének 200. évfordulójára emlékezett. A magyar oldalak is bekapcsolódtak: Tóth Sándor, Huszár Vilmos és Tamás Gáspár Miklós egy-egy tanulmánya töltötte ki a három oldalt. Máig sem tudom, hogy helyes volt-e. Nyilván csak nagyon keveseket érdekelt Hegel filozófiája. De Hegelről, vagy más nem marxista filozófusokról írni akkoriban kiállást jelentett. Nem is akármelyik folyóirat vállalt ilyen cikkeket.

Hatás és következtetések

■ Felmerül a kérdés, hogy kik olvasták akkoriban az *Echinot*. Főleg azok, akik értékelni tudták az új hangvételt. Akik unták már a nagy múltú folyóiratok bejártott, óvatos szövegeit. De kik olvasták a magyar oldalakat? Nem túl sokan. Főleg azok, akik írtak is belé, valamint azok, akikhez a szerkesztők eljuttatták. A számok 2 lejes ára nem volt magas. Mégis a magyar fiatalok többsége azt mondhatta: nem veszek meg 24 oldalt azért, hogy 3 oldalból esetleg néhány cikket elolvassak. A filológusok közül csak kevesen tudtak annyira románul, hogy ezekben az oldalakba is beleolvassanak. Az *Echinot* – kimondva vagy elhallgatva – a kolozsvári román értelmiség érdeklődve vette kézbe, csodálkozott, hogy ezek a fiatalok mit csinálnak. Ez – sajnos – nem mondható el a magyar oldalakról. Mi örvendtünk, hogy megjelenhettünk. A szépíróknak közlési teret nyújtottunk, néhány fajsúlyosabb tanulmányt közöltünk. S valamennyire tükröztük a diákélet magyar vonatkozású eseményeit.

Számomra, de meggyőződésem, hogy utódaim számára is kitűnő iskola volt a szerkesztőségi munka. Szerkesztés közben az ember átfogta a diákéletet: eseményeit és felmerülő problémáit. Még akkor is, ha nem közölt mindenről írást. Aztán megtanult lapot szerkeszteni. Ahhoz el kellett menni a nyomdába, hogy lássa az ember, hogyan történik a tördelés, a gépi szedés ólombeütéssel, a korrektúra, mi is az a tisztafej. Hogyan keletkeznek a sajtóhibák. Ez a hároméves „kurzus” jóformán előkészített arra, hogy akármelyik szerkesztőségben megálljam a helyem. Az élet a tanügybe sodort, de ott sem felejtettem el a szerkesztést, sőt diáklapok, évkönyvek összeállítása közben továbbadtam az *Echinot*-nál szerzett tudásomat.

Máig őrzöm az *Echinot* első teljes évfolyamait s az azutáni elszórt számokat. Még jó ideig követtem a szerkesztők váltakozását. Jöttek fényesebb és lehangoltságosabb időszakok. Számomra az a három év, amely alatt a lap 24 számát megszerkesztettem – mert sok volt az összevont szám –, az ifjúságot jelenti, s egy olyan szellemiség megismerését, amely felül tudott emelkedni a hétköznapok szólmain, tudott és mert újat mondani. Remélem: nem volt hiábavaló az ott végzett munkám.

Gaal György